

Əlyazması hüququnda

KAMİL MÖHÜBBƏT OĞLU ŞƏRİFOV

MÜASİR SURİYA POEZİYASI VƏ NİZAR QƏBBANİ

5718.01– Dünya ədəbiyyatı (Ərəb ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2016

Dissertasiya işi AMEA akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Ərəb filologiyası" şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Cəfərov Vilayət Abbasqulu oğlu
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər:

Quliyeva Mahirə Həmid qızı
filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Xəlilov Rza Zeynal oğlu
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat: AMEA Əlyazmalar İnstitutu "Ərəbdilli əlyazmaların tədqiqi" şöbəsi

Müdafiə "_09_" _03_ 2016-cı il saat "_" da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun nəzdindəki filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD 01.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti, 115, VII mərtəbə, AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat "_____" _____ 2016-cı il tarixində göndərilmişdir.

FD 01.151 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru:

Zenfira Ədhəm qızı Şıxəlibəyli

DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Ərəb poeziyasının inkişaf yoluna nəzər saldıığımız zaman görürük ki, bu poeziya ta ilkin dövrlərdən (Cahiliyyət, İslam, Əməvi, Abbasi və s.) XVIII əsrə qədər, əsasən, bir istiqamətdə inkişaf etmişdir. Bu uzun müddət ərzində yaranmış poeziya məzmun etibarı ilə mədhiyyə, fəxriyyə, mərsiyyə, həcviyyə və s. formalarda, janr etibarilə isə qəzəl və qəsidə janrlarında olmuşdur. Təxminən XIX əsrin sonlarından etibarən ərəb dünyasının ölkə və regionlara bölünməsindən sonra bu ölkə və regionlarda gedən ictimai-siyasi və mədəni proseslər poeziyaya da təsir göstərərək onun istiqamətini dəyişmişdir. Suriya da belə ölkələrdən biridir.

XX əsrin əvvəllərində Suriyada xalqın problemlərindən, ictimai-siyasi proseslərdən uzaq olan və dar çərçivədə öz içinə qapanmış ərəbdilli poeziya I Dünya müharibəsindən sonra bir neçə onillik ərzində Bədəvi Cəbəl, Xeyrəddin əz-Zirikli, Xəlil Mərdəm, Şəfiq Cəbri, Məhəmməd əl-Bizm kimi sənətkarların səyləri sayəsində irəliyə doğru uğurlu addımlar atdı. Bu uğurlar poeziyanın mövzu baxımından inkişafından, şairlərin müstəmləkəçilərə qarşı milli-azadlıq hərəkatını geniş və əhatəli təsvir etməsindən və xalqı qəflət yuxusundan ayıldır cəmiyyətdə gedən proseslərdə yaxından iştirak etməyə səsləmələrindən ibarət idi. Müstəqillik illərinə qədər olan poeziya əsas etibarilə neoklassiklərin Fransa'nın müstəmləkə siyasəti, azadlıq hərəkatı, savadsızlıq, zülm, sosial bərabərlik kimi ictimai-siyasi motivlər üzərində cəmlənsə də, romantizm, simvolizm kimi yeni cərəyanlar da tədricən inkişaf etməkdə idi. İki dünya müharibəsi arasında yazıb-yaradan romantik şairlərdən Vəsfə əl-Qurunfuli, Əbdülbəsir əs-Sufi, Əbdüssəlam Uyun əs-Sud və Ömər Əbu Rişənin adını çəkmək olar.

1946-cı ildə Suriyanın fransız mandatından azad olmasından sonra müstəmləkəçi rejimin qalıqları ilə mübarizə, 1948-49-cu illər Fələstin hadisələri, 1967 və 1973-cü illərdə baş vermiş ərəb-israil müharibələri, ölkənin sosial inkişafı, ümumi ictimai bərabərlik, geriliyi aradan qaldırmaq, imperialist təcavüzünə qarşı mübarizə həm poeziyada, həm də nəsrdə əsas müraciət olunan mövzular kimi qalmaqda idi.¹

Bəzi tədqiqatçıların Suriya poeziyasının "çiçəklənmə çağı" hesab etdiyi 50-ci illərdə ümumilikdə ərəb ədəbiyyatının sürətli inkişafı müşahidə edilir. Bundan başqa gənc şairlərin yeni meydana çıxmış sərbəst şeir hərəkatına qoşulması, poeziya ilə əlaqədar tənqidi əsərlərin sayının artması,

¹ Бахшалиева Г.Б. Патриотическая тема в сирийской прозе после второй мировой войны (на примере творчества Абд Ас-Салама Ал-Уджейли), Автореферат.дис... кандидата филол. наук, Баку-1984, с. 2.

mətbuatın dəstəyi, o cümlədən dünyada və ərəb cəmiyyətində cərəyan edən ictimai-siyasi və mədəni proseslər onun çöhrəsini xeyli dəyişmişdi. Müasir Suriya poeziyasının əsas aparıcı nümayəndələri olan Ömər Əbu Rişə, Süleyman əl-İsa, Əli ən-Nasir, Şövqi Bağdadi, Vəsfə əl-Qurunfuli, Nizar Qəbbani, Adonis və başqaları yaradıcılıq yoluna, poetik ifadə tərzinə və başqa səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə bir-birilərdən fərqlənsələr də, ərəb dünyasının ümumi problemlərində həmrəylik nümayiş etdirir və poeziyalarında milli birlik, vətənpərvərlik, fələstinlilərə dəstək, şeir sənətinə fərqli modern münasibət və s. bu kimi aktual məsələlərə tez-tez müraciət edirdilər.

Yuxarıda adı çəkilən şairlərdən Nizar Qəbbani, öz şeirlərində qələmə aldığı mövzuları kəskin tənqid və ifşa üsulu ilə işıqlandırması ilə digər qələm yoldaşlarından seçilir. Əvvəla, onun kimi müasir ərəb ədəbiyyatında, təqribən, əlli illik yaradıcılığının bir qismini qadın və məhəbbət mövzusunə, digərini isə ərəb dünyasının ictimai-siyasi vəziyyətinin ən incə detallarınadək tənqidinə həsr etmiş ikinci şair tapmaq çətindir. Bundan başqa, N.Qəbbaninin siyasi lirikasını diqqətlə izlədikdə onun tənqidi münasibətini təkcə XX əsrin ikinci yarısında ərəb dünyasını sarsıtmış ictimai-siyasi hadisələrə yox, eyni zamanda onun hazırkı dövrdə davamına da aid edə bilərik. Bu, o deməkdir ki, şair elə mövzulara toxunmuşdur ki, onlar indi də aktuallığını qoruyub saxlayır. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən biz öz elmi araşdırmamızda diqqəti onun yaradıcılığının indiyədək nə ərəb, nə də digər xalqların ədəbiyyatşünasları tərəfindən araşdırılmamış bu cəhətinə tərəf yönəlmişik. Bununla yanaşı, şairin poeziyasının müasir ərəb dünyasının siyasi mənzərəsinin, yəni ən aktual problemlərinin real boyalarla ən incə detallarınadək bədii təsviri olması onun araşdırılmasına ehtiyac olduğunu göstərir. Bir sıra rusdilli və türkdilli tədqiqatlarda onun məhəbbət və qadın poeziyasının tədqiqi əsas yer tutmuş, ərəb ölkələrində diktatura, senzura və hərbi gücə əsaslanan rejimlərin uğursuz daxili və xarici siyasətlərinin, məğlubiyyətlə nəticələnən müharibələrin və bağlanan təslimçi sazişlərin və xalqın geriliyinin və susqunluğun tənqidi, İsrailə xarici düşmən kimi meydan oxuma və s. mövzuları özündə cəmləşdirən siyasi lirikasına isə bir o qədər də diqqət göstərilməmişdir.

Sadalanan bütün faktlar və eyni zamanda yuxarıda adları çəkilən müəlliflərin elmi əsərlərində, o cümlədən ölkəmizdə ərəb ədəbiyyatına həsr olunmuş başqa araşdırmalarda Suriya poeziyasına ötəri şəkildə və məlumat xarakterli toxunulması mövzunun tədqiqini zəruri edən və aktuallığını göstərən əsas amillərdir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi və mənbə bazası. İndiyə kimi Azərbaycan ərəbşünaslığında istər klassik, istərsə də müasir ərəb poeziyası ilə bağlı bir sıra mühüm tədqiqatlar aparılmışdır. Müxtəlif illərdə Misir, İraq, Livan və başqa ərəb ölkələrinin poeziyaları və onların bəzi görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığı geniş şəkildə araşdırılsa da, müasir Suriya poeziyası ilə bağlı bunu demək olmaz. Sovet dövründə bu sahədə araşdırma aparan müəlliflərin marksizm-leninizm ideologiyası təsiri altında olması ərəb poeziyasının bir çox tərəflərinin arxa planda qalmasına və ya dar çərçivədə tədqiq edilməsinə səbəb olmuşdur. Təbii olaraq, ərəb ədəbiyyatının aparıcı qollarından biri olan müasir Suriya poeziyasının da sözügedən dövrdə bu aqibəti yaşaması hal-hazırda onun tədqiqini zəruri edən amillərdən birincisidir. Bununla əlaqədar bir faktı deyə bilərik ki, hələ "Azərbaycan"² jurnalının 1958-ci il 9-cu sayına, həmin il işıq üzü görmüş "Sülh və dostluq"³ kitabına və 1968-ci ildə Suriya şair və yazıçılarının əsərlərindən ibarət "Ümid nəğmələri"⁴ adlı ayrıca kitaba daxil edilmiş suriyalı şairlərin poeziya nümunələri sırf kommunizm, sosializm, Lenin, Moskva, "beynəlxalq sülh" və s. bu kimi mövzuları ehtiva edirdi. Bundan əlavə müəlliflərin bir o qədər də tanınmış şairlər olmaması və orijinaldan deyil, rus dilindən tərcümə edilmiş şeirlərin bədii keyfiyyətinin aşağı olması və s. Suriya poeziyası haqqında dolğun təsəvvür yaratmırdı.

Azərbaycan ərəbşünaslığında Suriya poeziyasının öyrənilməsi bu vəziyyətdə olsa da, bunu nəsr haqqında deyə bilmərik. Çünki Suriya nəsrinə barədə iki azərbaycanlı şərqşünas alimin – prof. f.e.d. G.Baxşəliyevanın⁵ və f.e.n. F.Güneyin (Abbasov)⁶ tədqiqatları bu sahədə olan mövcud boşluğu kifayət qədər doldura bilmişdir. Roman, hekayə, novella kimi nəsr sahələrini və onların aparıcı nümayəndələrinin yaradıcılıqlarını əhatə edən

² Azərbaycan jurnalı, 9, Bakı 1958, s. 36-45.

³ Sülh və dostluq, Azərbaycan dövlət nəşriyyatı, Bakı 1958.

⁴ Ümid nəğmələri, Suriya şair və yazıçılarının əsərləri, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı 1968.

⁵ Бахшалиева Г.Б. Патриотическая тема в сирийской прозе после второй мировой войны (на примере творчества Абд Ас-Салама Ал-Уджейли), Автореферат. дис... кандидата филол. наук, Баку-1984.

Бахшалиева Г.Б., Абд Ас-Салам Ал-Уджейли. Очерки жизни и творчества. Баку: "Елм", 1989.

Бахшалиева Г.Б., "Современный сирийский рассказ", Баку, "Эли Нешрийят Еви", 2007.

⁶ F.Güney (Abbasov), "Müasir Suriya romanı", Bakı 2005.

F.Güney (Abbasov), "Suriya qadın yazıçılarının əsərlərində qadın emansipasiyası", Bakı, Ozan, 2011.

bu tədqiqat əsərlərində Suriya nəsrinə dövrün ictimai-siyasi və mədəni reallığının ədəbi mühitdə inikası fonunda hərtərəfli araşdırılmışdır.

Nizar Qəbbaninin həyat və yaradıcılığı bəzi şeir nümunələrinin tərcüməsi (M.Məhəmmədi, "Tərcümə çələngi";⁷ R.Xəlilov, A.Ergül, "Gözlerinin Mavi Limanında"⁸; O.Hacımusalı, "Şeirlər"⁹) və adının bəzi tədqiqatlarda (N.Abaza, "Müasir Ərəb Əmirlikləri poeziyasında əsas cərəyanlar"¹⁰) ötürü çəkilməsi istisna olmaqla, Azərbaycan şərqşünaslığında indiyədək ayrıca araşdırma mövzusu olmamışdır.

Rus şərqşünaslığında müasir Suriya poeziyasına və ya suriyalı şairlərdən hər hansı birinin yaradıcılığına ayrıca tədqiqatlar¹¹ həsr edilsə də, N.Qəbbaninin həyat və yaradıcılığı yalnız bir müəllif tərəfindən dar çərçivədə araşdırılmışdır. Belə ki, Azərbaycan əsilli alim E.Əlizadənin "История литературы Сирии XIX-XX веков" kitabında müasir Suriya poeziyası ətrafı şəkildə tədqiqata cəlb olunmuş və XIX əsrdən XX əsrədək Suriyada yaşayıb yaratmış söz sənətkarları haqqında dolğun məlumat verilmişdir. Buna baxmayaraq, sözügedən əsərdə N.Qəbbani kimi görkəmli şair haqqında olan məlumatın bir neçə cümlədən ibarət olması həm təəccüb, həm də təəssüf doğurur. N.Qəbbaniyə ayrıca tədqiqat əsəri həsr etmiş rus şərqşünası E.V.Dyakonov "Ассоциативно и ритмически организованные тексты в сопоставительном аспекте: (на материале переводов произведений сирийского поэта Низара Каббани с арабского языка на русский)" adlı tədqiqat işində şairin poeziyasına sırf

⁷M.Məhəmmədi, Tərcümə çələngi. Bakı, "Nurlan", 2012.

⁸Halilov R., Keskin. A.E., Gözlerinin Mavi Limanında, Birey Yayınları, İstanbul 2002.

⁹Əl-Qəbbani Nizar (Suriya), Şeirlər /T.e.: Oqtay Hacımusalı //Xəzər. – 2004. – №2. – S.170-176.

¹⁰Abaza N., Müasir Ərəb Əmirlikləri poeziyasında əsas cərəyanlar: Filol. e. n. ... dis. Bakı 1994.

¹¹Али-заде Э.А. История литературы Сирии XIX-XX веков, М.: Вост. лит., 2007.

Абу Шаар Айман (Сирия). Пути и средства создания образа в новой арабской поэзии (автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук). М., 1984.

Крачковский И. Ю., Арабская литература в XX в., Л., 1946.

Юсупов Д. И., Литература Сирии, в сборнике: Современная Сирия, М., 1958.

Соловьев В., Фильштинский И., Юсупов Д. И., Арабская литература, М., 1964.

Долинина А. А., Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия, М., 1973.

tərcümə nəzəriyyəsinin problemləri çərçivəsindən baxmış və ictimai-siyasi lirikasını lazımı qədər işıqlandırmamışdır.¹² O həmçinin şairin poeziyasından seçmə şeirləri tərcümə edərək ayrıca kitab halında çıxarmış və ona müqəddimə yazmışdır.¹³

Mövzu ilə əlaqədar olaraq türkiyəli tədqiqatçılardan S.Tur¹⁴, M.Fındıkcı¹⁵, S.Tülücü¹⁶, İ.Demirci və T.Koç¹⁷, xüsusilə A.E.Keskinin¹⁸ adını qeyd etmək lazımdır. Sonuncunun "Şiirin Galip Aşkın Devrik Kralı Nizâr Kabbânî'de Aşk ve Kadın" adlı tədqiqat əsərini Nizar Qəbbani barəsində türk dilində yazılmış ən geniş araşdırma hesab etmək olar. Müəllif bu əsərində şairin sevgi və qadın mövzusuna həsr etdiyi poeziya nümunələrini tədqiqata cəlb etmiş, onun məhəbbət şeirlərinin XX əsr ərəb poeziyasında bir yenilik fenomenini olduğunu sübut etməyə çalışmış, siyasi lirikasına isə olduqca az yer ayırmışdır. Buna baxmayaraq, tədqiqatçının şairin yeganə dram əsəri olan "Dəlixana respublikası" ("جمهورية جنونستان") haqqında yazdığı məqalələrdə ərəb dünyasının ictimai-siyasi problemləri öz əksini tapmışdır.¹⁹ Bundan başqa onun azərbaycanlı şerqşünaslardan f.ə.n. R.Xəlilovla birgə nəşr etdiyi N.Qəbbaninin məhəbbət şeirlərinin tərcüməsi olan "Gözlərinin Mavi Limanında" kitabının da adını çəkmək lazımdır.²⁰

¹² Дьяконов Е.В., Ассоциативно и ритмически организованные тексты в сопоставительном аспекте: (на материале переводов произведений сирийского поэта Низара Каббани с арабского языка на русский): Автореф. дис. на соиск. учен.степ. канд. филол. наук: [Воен. ун-т]. - Москва: 2005. - 20 с.

¹³ Низара Каббани, Избранная лирика / Пер. Е.В.Дьяконова – М.: Ладомир: «Библос консалтинг», 2007.

¹⁴ Tur S., Nizar Kabbani'nin aşk şiirlerinde annelik, Doğu araştırmaları dergisi, say: 20, 2006.

¹⁵ Fındıkcı M., Hüzünlü Irmak, İyi Şeyler Yayıncılık, İstanbul, 2000.

¹⁶ Tülücü S., Nizar Kabbani ve eserleri üzerine notlar, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 35, Erzurum 2011.

¹⁷ Demirci İ, Koç T., İşgal Altında, Rey Yayınları, Kayseri 1996.

¹⁸ Keskin A. E., "Şiirin Galip Aşkın Devrik Kralı, Nizar Kabbanide Aşk ve Kadın", Araştırma yayınları, Ankara 2006. 382 s.

¹⁹ Keskin A.E., Nizar Kabbaninin Cumhuriyye Cununistan-Lubnan sabikan (Deliler cumhuriyyeti) tiyatrosunun metin dramaturjisi - I // Doğu Araştırmaları, Sayı/Issue: 7, 2011/1., s. 25.

²⁰ Halilov R., Keskin. A.E., Gözlərinin Mavi Limanında, Birey Yayınları, İstanbul 2002.

S.X. əl-Cəyyusi²¹, C.M.Asfur²², A.Canson²³, M.M.Badavi²⁴, P.Kaşıa²⁵, M.J. əl-Musəvi²⁶ kimi avropalı şərqşünaslar ərəb ədəbiyyatına aid araşdırma və monoqrafiyalarında Suriya poeziyasına ərəb ədəbiyyatının mühüm bir qolu kimi, Nizar Qəbbaniyə isə modernizm cərəyanının və sərbəst şeir hərəkatının öncül bir nümayəndəsi kimi yer vermişlər. N.Qəbbaninin sevgi və qadın poeziyasının müəyyən aspektlərini təhlil etmiş ingilisdilli tədqiqatçılardan Dr. H.Əbdülqədirin²⁷ və V.Mənsurun²⁸, şairin siyasi tənqid lirikasını araşdırmış tədqiqatçılardan isə M. əl-Xəlilin²⁹ və A. əş-Şəhhamın³⁰ adlarını çəkmək olar. Bu müəlliflərdən A. əş-Şəhham "The Political poetry of Nizar Qabbani" adlı tədqiqat əsərində Nizarın siyasi poeziyasını tarixi mərhələlərə bölərək müasir ərəb dünyasının gerçəkliklərinin şairin bədii-estetik təfəkkürü ilə müqayisəli təhlilini vermişdir.

Ərəb tədqiqatçılarına gəlincə, istər müasir Suriya poeziyası, istərsə də N.Qəbbaninin həyat və yaradıcılığı onların əsərlərində kifayət qədər geniş şəkildə araşdırılmış, onun ərəb cəmiyyətinin ən aktual problemlərini işıqlandırdığı siyasi və məhəbbət poeziyası novatorluq, realizm, lirik xarakter və bədii sənətkarlıq məsələləri baxımından təhlil edilmişdir. H. əl-Fəxuri³¹, Ə. əl-Cundi³², M.M.Həddəra³³, İhsan Abbas³⁴, Əhməd əl-Xus³⁵

²¹ Jayyusi S.Kh., Trends and Movements in Modern Arabic Poetry, London 1977.

²² Asfour J.M., (trans. and Ed). When the Words Burn: An Anthology of Modern Arabic Poetry 1945-1987. Ontario: Cormorant Books, 1987.

²³ Jansson A., Modern Arabic Poetry. A Prosodic Analysis of Three Modern Arabic Poems, Göteborgs universitet, 2010.

²⁴ Badawi M.M., Modern Arabic literature, Cambridge University Press, 1992.

²⁵ Cachia P., Arabic literature –An overview, Taylor & Francis e-Library, USA 2004.

²⁶ Muhsin J., Arabic poetry - Trajectories of modernity and tradition, Taylor & Francis e-Library, 2006.

²⁷ Abdul Qadeer H., Woman in Nizār Qabbāni's Poetry, Department of Arabic, University of the Punjab, Lahore.

²⁸ Mansour W., Kabbani's Women: From The Sultan's Wife To The Lady Friend in Exile // Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 44,1 (2004) 1-15.

²⁹ al-Khalil M., Nizar Qabbani: From romance to exile, In the Graduate College, The University of Arizona, 2005.

³⁰ al-Shahham A., The Political poetry of Nizar Qabbani, University of Edinburgh, Department of Islamic and Middle Eastern Studies, 1989.

³¹ حنا الفاخوري، الجامع في تاريخ الأدب العربي - الأدب الحديث، دار الجبل، بيروت 1986.

kimi ərəb müəlliflərinin monoqrafiya və tədqiqatlarında müasir Suriya poeziyası ərəb ədəbiyyatının bir qolu icmal formasında dövrlərə bölünərək, ədəbi mühitin və tanınmış şairlərin poeziyasının əsas xarakteristikası verilməklə, N.Qəbbaninin isə müasir ərəb poeziyasının parlaq simalarından biri kimi həyat və yaradıcılığının ən mühüm cəhətləri araşdırılmışdır. Seyfəddin əl-Qintar³⁶, Sami əl-Kəyyali³⁷, Hənnə Abbud³⁸, Bəssam Sai³⁹, Şakir Mustafa⁴⁰, Əhməd əl-Cundi⁴¹, Sami əd-Dəhhan⁴², Ömər əd-Dəqqaq⁴³, Səhər əs-Səyufi⁴⁴, Cəlal Fəruq əş-Şərif⁴⁵, Məhəmməd Həsnavi⁴⁶, Xəlil əl-Musa⁴⁷ kimi tədqiqatçıların araşdırma və tədqiqatları isə bilavasitə Suriya poeziyasının konkret mərhələlər üzrə təhlilinə həsr olunması, bu mərhələlərdə formalaşmış poeziyanın canlanmasına, təkamülünə, yeniləşməsinə və şairlərin yaradıcılıqlarına geniş rəqərsdə, müqayisəli və daha dərinlən toxunulması baxımından yuxarıda adları sadalanan müəlliflərin elmi əsərlərindən daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

"Müasir Suriya poeziyası və Nizar Qəbbani" dissertasiyasının başlıca mənbə bazası əsasən müasir Suriya poeziyasını qabaqcıl şairlərinin divanları və Nizar Qəbbaninin müxtəlif şeir məcmuələri, nəsr əsərləri və "Tam külliyyat" ("الأعمال الكاملة") adı altında çap olunan əsərlər toplusudur.

-
- ³² أنور الجندي، الأدب العربي الحديث في معركة المقاومة والحرية والتجمع (1959-1830)، مطبعة الرسالة، القاهرة 1959.
- ³³ محمد مصطفى هدارة، دراسات في الأدب العربي الحديث، دار العلوم العربية، بيروت 1990.
- ³⁴ د. إحسان عباس، اتجاهات الشعر العربي المعاصر، الكويت 1978.
- ³⁵ أحمد الخوص، نظرات في الأدب العربي الحديث، دمشق 1983.
- ³⁶ سيف الدين القنطار، الأدب العربي السوري بعد الاستقلال، منشورات وزارة الثقافة، دمشق 1997.
- ³⁷ سامي الكيالي، الأدب العربي المعاصر في سورية، دار المعارف، القاهرة 1959.
- ³⁸ سامي الكيالي، الأدب العربي المعاصر في سورية، القاهرة 1968.
- ³⁹ حتّا عبّود، النحل البرّي والعسل المرّ (دراسة في الشعر السوري المعاصر)، منشورات وزارة الثقافة والإرشاد القومي، دمشق 1982.
- ⁴⁰ د. بسام ساعي، حركة الشعر الحديث في سورية خلال أعلامه، دار المأمون للتراث، 1978.
- ⁴¹ شاكر مصطفى، الشعر في سوريا، الآداب، السنة 3، العدد 1، كانون الثاني 1955.
- ⁴² أحمد الجندي، شعراء سوريا، دار الكتاب الجديد، بيروت 1965.
- ⁴³ سامي الدهان، الشعر الحديث في الإقليم السوري (محاضرات)، القاهرة 1960.
- ⁴⁴ الدهان، الشعراء الأعلام في سورية، دار الأنوار، ط 2، بيروت 1968.
- ⁴⁵ عمر الدقاق، تاريخ الأدب الحديث في سورية، ط 2، جامعة حلب، حلب 1979.
- ⁴⁶ سحر السيوفي، حركة التأليف الأدبي واللغوي في القطر العربي السوري منذ مرحلة الاستقلال حتى مرحلة السبعينات، رسالة ماجستير، جامعة دمشق 1981.
- ⁴⁷ جلال فاروق الشريف، الرومانتيكية في الشعر العربي المعاصر في سورية.
- ⁴⁸ محمد حسناوي، حال الأدب والآباء في سورية. adabalmootakalat.maktoobblog.com
- ⁴⁹ خليل الموسى، قراءات نصية في الشعر العربي المعاصر في سورية، الهيئة العامة السورية للكتاب، دمشق 2012.

Tədqiqat obyektı. Tədqiqatın obyekt dairəsinə Müasir Suriya poeziyasının əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri, ədəbi cərəyanları, onların aparıcı şairləri və Nizar Qəbbaninin poeziyasının əsas ideya-məzmunu, yarım əsrlik yaradıcılıq dövründə müraciət etdiyi başlıca mövzular daxildir. Dissertasiya işində N.Qəbbaninin qadın, məhəbbət, feminizm və xüsusilə müasir ərəb dünyasının ictimai-siyasi nöqsanlarının, daha dəqiq desək, həyat yoldaşı Bilqeysin faciəvi ölümünə, 1967-ci il "iyun" məğlubiyyətinin, Livan vətəndaş müharibəsinin səbəbkarlarının və ərəb diktatorlarının tənqidinə, özündə ərəblərin parlaq keçmişini əks etdirən Əndəlüsə, həyat və yaradıcılığında mühüm yer tutan Dəməşq və Beyrut kimi şəhərlərə həsr etdiyi şeir və poemaların üzərində dayanılır, bədii-estetik münasibəti təhlil edilir və yeri gəldikcə ərəb poeziyası ilə Azərbaycan poeziyası arasında müqayisəli paralellər aparılır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi müasir ərəb ədəbiyyatının əsas qollarından biri Suriya poeziyasının təşəkkül tarixini, inkişaf mərhələlərini və bu mərhələlərin tanınmış nümayəndələrinin yaradıcılığını, mənsub olduqları ədəbi cərəyanların bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərini tədqiq etməkdən ibarətdir. Eyni zamanda tədqiqat işində qarşıya XX əsrin görkəmli ərəb şairi Nizar Qəbbaninin həyat və yaradıcılıq yolunu araşdırmaq, poeziyasında ədəbiyyat və qadın problemlərinə, ərəblərin şanlı keçmişi ilə bu gününün müqayisəsinə, o cümlədən, ərəb dünyasının ən əhəmiyyətli ictimai-siyasi proseslərinə həsr etdiyi şeirlərini tədqiq və təhlil etmək məqsədi qoyulmuşdur. Bunun üçün aşağıdakı elmi vəzifələrin icrası xüsusi önəm kəsb edir:

1- Ərəb ədəbiyyatının inkişafına bilavasitə təsir göstərmiş Nahda ("Yüksəliş") hərəkatının rolu haqqında təsəvvür yaratmaq və XIX əsrdə ərəbdilli poeziyanın üzərinə çökmüş geriliyin və durğunluğun səbəblərini göstərmək.

2- XX əsrin 20-ci illərindən müstəqillik illərinə qədər Suriya poeziyasının inkişafını sürətləndirən ictimai-siyasi və mədəni amilləri təsnif etmək və şairlərin şeirin məzmununa ictimai-siyasi motivlər gətirməklə poeziyanın yenilənməsində atdıqları ilk addımları araşdırmaq.

3- Müasir Suriya poeziyasının müstəqilliyə qədərki və sonrakı mərhələlərində aparıcı rol oynamış cərəyanların və onların aparıcı nümayəndələrinin yaradıcılıqlarını mənsub olduqları cərəyanlara müvafiq təsnif edib araşdırmaq;

4- 50-ci illərdən başlayaraq ərəb ədəbiyyatına daxil olmuş modernizm hərəkatının və sərbəst şeir formasının poeziyaya təsirini tədqiq

etmək, marksist, milliyyətçi və modernist şairlərin yaradıcılıqlarının əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərini müqayisəli göstərmək.

5- Nizar Qəbbaninin həyat və yaradıcılığını, poeziyaya gətirdiyi əsas yenilikləri, toxunduğu başlıca mövzuları və ərəb ədəbiyyatında tutduğu mövqeyi araşdırmaq.

6- Nizar Qəbbaninin qadın və məhəbbət mövzusunda yazdığı lirik və ictimai məzmunlu şeirlərinin və nəsr əsərlərində müasir ədəbi prosesə tənqidi baxışının ərəb ədəbiyyatında tutduğu yeri və novatorluğunu təsbit etmək.

7- Şairin müasir ictimai-siyasi hadisələr, şəxsiyyətlər, qurumlar və rejimlərin tənqidinə yönəlmiş siyasi tənqid lirikasının bədii dilini, əsas ideya-məzmun xüsusiyyətlərini, tənqid və ifşa hədəflərini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində ilk növbədə XX əsrin 20-ci illərindən 60-cı illərin sonunadək müasir Suriya poeziyasının inkişaf istiqamətləri, ekzistensializm, marksizm, ərəb millətçiliyi kimi fəlsəfi ideyaların ədəbiyyata gəlişi, neoklassizm, romantizm, modernizm kimi ədəbi cərəyanlar, sərbəst şeir hərəkəti və bütün bunların aparıcı nümayəndələrinin gətirilən şeir nümunələri əsasında ümumi yaradıcılıq xarakteristikası təhlil edilir.

Bundan sonra 40-cı illərin ortalarında ədəbiyyata gəlmiş tanınmış suriyalı şair Nizar Qəbbaninin poeziyası araşdırılır və xüsusilə onun siyasi lirikasının geniş rəkursda təhlilinə önəm verilir. Burada ilk dəfə şairin həyat və yaradıcılıq yolu, müasir ərəb və Suriya ədəbiyyatında mövqeyi, Fələstin müqavimət hərəkəti (İntifada), İsrail-ərəb müharibələri (xüsusilə, 1967-ci ilin "iyun" məğlubiyyəti), Livan vətəndaş müharibəsi, Kemp-Devid və Oslo müqavilələri və s. kimi ərəb dünyasını sarsıtmış proseslərə, o cümlədən ərəb diktatura rejimlərinin hakim elitasının tənqidinə həsr edilmiş satirik şeirləri tədqiqata cəlb edilmişdir. Bundan başqa onun bir tənqidçi-ədib kimi nəsr əsərlərində müasir ədəbi proseslər, şairlik sənəti və modernizm haqqında söylədiyi tənqidi fikirlər də tədqiqatda öz yerini tapmışdır.

N. Qəbbaninin poeziyasında Əndəlüsün timsalında tarixi-mədəni irsin canlandırılması və bunun ərəblərin keçmişinin bu günü ilə tutuşdurulması fonunda təqdim edilməsi, həmçinin Fələstin və Beyrutun timsalında ərəblərin faciələrinin qələmə alınması da tədqiqata cəlb edilmişdir. Şairin siyasi lirikası ilə yanaşı eyni zamanda məhəbbət poeziyasının da bəzi səciyyəvi xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Onun qadının ərəb cəmiyyətində mövqeyinə fərqli yanaşması, "qadın" obrazını "vətən", "ana", "həyat

yoldaşı", Dəməşq və Beyrut anlamlarında mənalandırması və "ana-qadın", "həyat yoldaşı-qadın" və "şəhər-qadın" obrazlarına yüklənən anlamlar ilk dəfə Azərbaycan ərəbşünaslığında ərəb şairinin qadına yeni, modern münasibəti kimi tədqiq olunmuşdur.

Tədqiqat işinin yeniliklərindən biri də N.Qəbbaninin şeir nümunələri ilə digər ərəb şairlərinin, xüsusən də bəzi Azərbaycan şairlərinin şeirləri arasında olan üslub və məzmun bənzərliklərinin üzə çıxarılmasıdır. Tədqiqat zamanı hər iki tərəfin şeir nümunələri arasında aparılan kiçik bədii müqayisələrdən aydın olmuşdur ki, Nizar Qəbbani sarkazm yüklü satirik üslubu ilə M.Ə.Sabirə, sərt və kəskin ifadələrlə zəngin ictimai-siyasi məzmunlu şeir nümunələri ilə Xəlil Rzaya bənzəyir.

Tədqiqatın nəzəri metodoloji əsasını tarixilik və konkretlik prinsiplərinə əsaslanan müqayisəli təhlil üsulu təşkil edir. Tədqiqatın mövzusu ədəbiyyatşünaslıq elminin əsas nəzəri prinsipləri çərçivəsində araşdırılmışdır.

Dissertasiyanın praktik əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir:

- Dissertasiyada tədqiqatəməli edilmiş materiallar ölkəmizdəki ali məktəblərin şərqşünaslıq fakültələrində "Ərəb ədəbiyyatı" fənninin müvafiq bölmələrinin tədrisində, o cümlədən elektiv kurslarda, mühazirə və kurs işlərinin hazırlanmasında elmi vəsait kimi istifadə oluna bilər.

- Müasir ərəb ədəbiyyatının öyrənilməsində, xüsusilə çağdaş ərəb poeziyası ilə bağlı araşdırma və tədqiqat işlərində istifadə edilə bilər.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya AMEA ak. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Ərəb filologiyası" şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin müxtəlif elmi məcmuələrdə çap etdirdiyi məqalələrində, ölkə daxilində keçirilmiş elmi konfranslardakı məruzələrdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, dörd fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Tədqiqat işinin "**Giriş**" hissəsində mövzunun aktuallığından, işlənmə dərəcəindən, qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrdən danışılır, metodikası, elmi yeniliyi, elmi-praktik əhəmiyyəti göstərilir, aprobasiyasından bəhs edilir.

Dissertasiyanın birinci fəslı "**XIX-XX əsrlərdə Suriyanın ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni durumu**" adlanır və iki bölmədən ibarətdir. "**XIX-XX əsrlərdə Suriyanın ümumi ictimai-siyasi vəziyyəti**" adlı birinci

bölmədə Şam, daha dəqiq desək Suriya bölgəsinin ərəb dünyasındakı mövqeyindən söhbət açılır, tarixinə qısa ekskursiya edilir və ötən son iki əsrdə ərəb dünyasında, xüsusilə də Suriyada baş vermiş ən mühüm ictimai-siyasi və mədəni proseslər işıqlandırılır. XVI əsrdən etibarən Osmanlı dövlətinin idarəçiliyində olan Suriyada XIX əsrin ortalarındakı iqtisadi gerilik, siyasi durğunluq hökm sürüdü. Yalnız N.Bonapartın Misirə ekspansiyasından bir müddət keçdikdən sonra, yəni XIX əsrin ortalarında Suriyanın iqtisadi, siyasi və mədəni həyatdabir sıra dəyişikliklər oldu. Bu dəyişikliklər əsas etibarilə Suriyada Osmalı üsul-idarəsindəki boşluqlara, dövlətin siyasi gücünün zəifliyinə, əyalət rəhbərliyinin özbaşınalığına və Qərb imperializminin məkrli siyasətinə qarşı çıxaraq öz sözünü deməyi bacaran milli burjuaziya və ziyalı təbəqəsi formalaşması fonunda özünü göstərirdi. Maarifçilik hərəkatına bağlı olan bu ziyalılar xalqın mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün mütərəqqi fikirlər, ideyalar irəli sürür, cəmiyyətə baxış tərzində Qərb mədəniyyətinə əsaslanır və əsasən mətbuatda dövrün ictimai-siyasi və mədəni proseslərini işıqlandırır.

I Dünya müharibəsinin qurtarmasından sonra müttəfiq ölkələr ilə Osmanlı arasında bağlanan Mudros barışıqının şərtlərinə əsasən, Osmanlı hərbi qüvvələri Suriya və Livandan çıxdı.⁴⁸ 1920-ci ildə Fransanın mandatına daxil olan Suriyada çox keçmədi ki, işğalçılara qarşı müxtəlif səpkili üsyanlar, etirazlar baş qaldırdı. Mübarizədən əl çəkməyən suriyalılar nəhayət 1946-cı ildə müstəqillik əldə etdilər. Müstəqillikdən sonrakı illərdə ölkənin siyasi və sosial həyatında olduğu kimi mədəni sahədə də bir çox irəliləyişlər oldu.

İkinci bölmə **"XIX əsrin ikinci yarısından XX əsrin birinci yarısınaqədər Suriyada maarifçiliyin və ədəbiyyatın inkişafı"** adlanır. Bu bölmədə göstərilən dövrdə cərəyan edən proseslərin bölgənin mədəni inkişafına nə kimi təsir göstərdiyi, ədəbiyyatın tərəqqisində hansı rol oynadığı təhlil edilir və əsas diqqət "Nahda" (dirçəliş) maarifçilik hərəkatının ədəbi və ictimai həyatdakı rolunayönəldilir.

Göstərilən dövrdə Ərəb Şərqibir çox ictimai-siyasi və mədəni proseslərin şahidi olmuşdur və bunların hər biri öz növbəsində ədəbiyyata təsir edərək onun axarını inkişafa doğru dəyişə bilmişdir. Ancaq "Nahda" maarifçilik hərəkatının fonunda nəsrin inkişafına rəğmən, poeziya inkişafdan geri qalmış və şairlər klassik ənənələrin buxovlarından xilas ola bilməmişdilər. Məhz bu baxımdan dövrün Əhməd Faris əş-Şidyaq, Rizqullah Həssun kimi şairləri şeirin yeniləşdirilməsinə dair bəzi çıxışlar

⁴⁸İsmayıl R., Axundova N., Bağırova. A., Ərəb ölkələrinin çağdaş tarixi. I hissə. Elmi nəşr. Bakı: "Xəzər Universiteti" nəşriyyatı, 2013, səh 72.

etsələr də, bunlar sadəcə nəzəriyyə çərçivəsində qalmış, praktikada isə özləri də daxil olmaqla heç bir şair buna cürət edə bilməmişdir. Yalnız XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq, Suriya və Misir poeziyasında məzmununda bir sıra irəliləyişlər olmuş, formada dəyişikliklər isə sərbəst şeirin meydana çıxmasınadək müşahidə olunmamışdır.

Bu dövrün sayılıb-seçilən şairləri Sami əl-Kəyyalının təbirincə desək, "günəşi ərəb ölkələrinin üzərinə doğacaq elə bir yeni səhərin açılmasını gözləyirdilər ki, o səhər onlara azadlıq bəxş edəcək və onları mədəniyyət gəmisində üzdürəcəkdə".⁴⁹ Bu "günəşli səhər"ə inamı və ümid əhvali-ruhiyyəsinin ətrini onların qələmindən daman misralardan rahat bir şəkildə duymaq olurdu.

II fəsil **"Müasir Suriya poeziyasının yaranması, inkişafı və görkəmli simaları"** adlanır və **"Müstəqillik illərinə qədər poeziyanın təkamülü"** və **"Müstəqillikdən sonra Suriya poeziyası"** adlı iki bölmədən ibarətdir.

Birinci bölmədə Sami əl-Kəyyali⁵⁰, Məhəmməd Həsnavi⁵¹ və Nueym əl-Yafi⁵² kimi tədqiqatçılara istinad edilərək, 20-ci illərdən, yəni Suriyada Osmanlı hakimiyyətinin sona çatdığı dövrdən ölkənin müstəqillik qazandığı 1946-cı ilədək keçdiyi mərhələdə suriyalı şairlərin yaradıcılıqlarının əsas ideya-məzmun xüsusiyyətləri araşdırılır, mövzu yönündən poeziyaya gətirilən yeniliklərə aydınlıq gətirilir.

Ərəb şeiri tarixinin davamlı təcrübə və sınaq tarixi olan XX əsrin birinci yarısında⁵³ yazıb-yaradan şairlərindən Məhəmməd əl-Bizm, Bədəvi Cəbəl, Ömər Əbu Rişə, Xeyrəddin əz-Zirikli, Şəfiq Cəbri, Xəlil Mərdəm və başqaları I və II Dünya müharibələri arasındakı dövrü əhatə edən yaradıcılıqlarında məzmununda bir çox yeniliklərə imza atmışlar. Onlar Fransa mandat rejiminin Suriyadakı işğalçı siyasətini, törətdiyi qırğınları, xalqın azadlığını boğmaq cəhdlərini şeirlərində qətiyyətlə pisləmiş və qələmləri ilə xalqı yadellilərə və daxili düşmənlərə qarşı mübarizəyə, qəsb olunmuş haqları geri qaytarmağa və savadlanmağa səsləmişlər. Bu şairlərdən Şəfiq Cəbri I Dünya müharibəsindən sonra imperialistlər

⁴⁹ سامي الكيالي، الأدب العربي المعاصر في سورية، القاهرة 1968، ص 114.

⁵⁰ سامي الكيالي، الأدب العربي المعاصر في سورية، دار المعارف، القاهرة 1959.

سامي الكيالي، الأدب العربي المعاصر في سورية، القاهرة 1968.

⁵¹ محمد حسناوي، حال الأدب والأدباء في سورية. adabalmootakalat.maktoobblog.com.

⁵² <http://www.albabbtainprize.org/encyclopedia/studies/Soria/0001.htm>

⁵³ سلمى الخضراء الجبوسي، الاتجاهات والحركات في الشعر العربي الحديث، ترجمة عبد الواحد لؤلؤة، بيروت 2006، ص 569.

tərəfindən torpaqları bölüşdürülmüş ərəb dünyasının acınacaqlı halını bir şeirində belə təsvir edirdi:

يا شرق ما لك لا تفيق وقد بدت منك المقاتل
والغرب قد نصب الحبا ثل في المخرج والمداخل

Ey Şərq! Nə olub sənə? Niyə oyanmursan?

Axi sənin yaraların artıq görünüb.

*Qərb də bütün giriş-çığışlarda torlarını qurub.*⁵⁴

Bu şairlərin klassik poeziyanın buxovlarından çıxma bilməmələri və mühitin mühafizəkar olması onlara formada yeniliklər etməyə imkan verməmişdir. Ancaq buna baxmayaraq, onlar fransız işğal mandat rejiminə qarşı çıxmağa xalqı ruhlandırma bilmiş və gələcək nəsil şairləri üçün örnək olmuşlar. Buna misal olaraq, xalq azadlıq hərəkatının gedişatında dönüş nöqtəsi olmuş Meysəlun döyüşünün, onun qəhrəmanlarının suriyalı şairlərin şeirlərində uzun müddət qəhrəmanlıq simvoluna çevrilməsini göstərmək olar. Fransa müstəmləkəçilərinin Suriyada törətdikləri vəhşiliklərin kuliminasiya nöqtəsi olan bu hadisəni misirli şair Əhməd Şövqi də çox kədərlə, həm də üsyan dolu sözlərlə qələmə almış və bu münasibətlə "Dəməşqin bədbəxtliyi" ("نكبة دمشق") qəsidəsini yazmışdı.⁵⁵

Mənsub olduqları məktəblərə, özlərinə xas olan üslub və dil keyfiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənən Ənvər əl-Əttar (1908-1972), Nədim Məhəmməd (1908-1994), Ömər Əbu Rişə (1910-1990), Vəsfi əl-Qurunfuli (1911-1972), Əbdülbasit əs-Sufi (1931-1960), Süleyman əl-İsa (1921), Əbdüssəlam Uyun əs-Sud (1922-1954), Bədrəddin əl-Həmid (1899-1961), Ömər Bəhaəddin əl-Əmiri (öl.1992) "qurucu şairlər" pleyadasının öncüllərindən idilər. Bu şairlərin poeziyası romantizm ruhlu klassizm ("الرومانسية المتمردة") və üsyançı romantizm ("الرومانسية الرومانسية") olmaqla iki istiqamət üzərində qərar tutmuşdu.⁵⁶

Romantizm ruhlu klassizm dedikdə, klassiklərlə yanaşı müasirlərin də kor-koranə təqlid edilməsini qəbul etməyən və müasir sənətin dövrün xarakterinin ifadəsi olması fikrini dəstəkləyən və fərqli məfhumları şeir dilində bir araya gətirən cərəyan nəzərdə tutulur. Üsyançı romantizm isə

⁵⁴ سيف الدين القطار، الأدب العربي السوري بعد الاستقلال، منشورات وزارة الثقافة، دمشق 1997، ص 84

⁵⁵Qəmbərov. M, "Yeni Misir şeirində antiimperialist motivlər", // Ərəb filologiyası məsələləri (Az. SSR E.A. Yaxın və Orta Şərq xalqları institutu), "Elm" nəşriyyatı, Bakı-1971. səh 150.

Qəmbərov M., Cəfərov V., Müasir ərəb şeirində siyasi lirika. Bakı: Elm, 1990. səh 57.

⁵⁶<http://www.albaptainprize.org/Encyclopedia/studies/Soria/0004.htm>

təqlidçiliyə sığınmanın inkarından daha çox ona qarşı üsyan mövqeyindən çıxış etməsi, fərdiyyətçiliyə və subyektivizmə daha geniş ölçüdə baş vurnması və qismən yeniliyə meyilli olması ilə romantizm ruhlu klassizmdən fərqlənirdi. Suriya poeziyasında birinci istiqamətin ən görkəmli nümayəndəsi Ömər Əbu Rişə, ikinci istiqamətin aparıcı şairləri isə Vəsfə əl-Qurunfuli, Əbdülbəsit əs-Sufi və Əbdüssəlam Uyun əs-Sud idi.

İkinci bölmədə Suriya poeziyasının ölkənin müstəqillik qazandıqdan sonrakı inkişafı araşdırılır. Suriya poeziyası İkinci Dünya müharibəsindən sonra Qərbi ədəbiyyatından təsirlənərək xeyli püxtələşmişdi. Qərbin modernist şairlərindən, xüsusilə T.Eliotdan təsirlənmiş yeni fikirli intellektual gənc şairlər nəslinin ədəbiyyatda nüfuzu güclənməyə başlamış, B.Ş. əs-Səyyab, N. əl-Məlaikə və Ə. əl-Bəyyati kimi iraqi şairlərin başladığı "sərbəst şeir" ("الشعر الحر") hərəkatı tez bir zamanda ərəb ədəbiyyatında sürətli şəkildə yayılmışdı. Mətbuatda cərəyan edən ədəbi mübahisələr, müasir şairin və poeziyanın problemləri, "sərbəst şeir" və sənətkarlıq məsələləri barədə söylənilən fikirlər, edilən tənqidlər poeziyanın inkişafına rəvac verən əsas amillər idi.

Bu dövrdə ərəb şairləri üzərində açıq-aydın təsiri duyulan bir şair də vardı. Bu, görkəmli türk şairi Nazim Hikmət idi. Xüsusilə sərbəst formaya meyil edən gənc ərəb şairləri Nazim Hikməti özlərinə bir meyar kimi qəbul edirdilər. Tədqiqatçılar yazır ki, dahi türk şairi "Asiya-Afrika yazarlarına" adlı şeirində iki qitənin yazıçılarına nədən və necə yazmağın yollarını öyrədir və onlara sənət yolunda hansı addımları atmalı olduqlarını göstərən tövsiyələrini verir:

Kardeşlerim

sıska öküzün yanına koşulup şiirlerimiz

toprağı sürebilmeli

pirinç tarlalarında bataklığa girebilmeli

dizlerine kadar

bütün soruları sorabilmeli

bütün ışıkları derebilmeli

yol başlarında durabilmeli

kilometre taşları gibi şiirlerimiz

*yaklaşan düşmanı herkesten önce görebilmeli.*⁵⁷

Müharibədən sonra 50-ci illərin ortalarında ictimai-siyasi və mədəni mübarizə meydanında azadlıq axtarışlarına çıxan kütlələrin səsinə səs verən, milli suverenliyi qorumaq uğrunda mübarizəyə qoşulan və imperializmə qarşı çıxan Adnan Mərdəm bəy, Əhməd əl-Cundi, Abdullah

⁵⁷Cəfərov V., Qürbətdə yaranan dostluq. Bakı, "Nurlan", 2005, səh. 17.

Yurki əl-Həllaq, Sələmə Əbid, Məhəmməd əl-Həriri, Əmcəd ət-Trablusi, Süleyman əl-İsa, Şövqi Bağdadi kimi şairlər əsasən iki cərəyanda təmsil olunurdu. Bunlar "milli cərəyan" və "milli-markсист" cərəyan idi.

Bu dövrün yenilik fenomeni olan "sərbəst şeir" və onun formaları haqqında ilk fikirlər Nazik əl-Məlaikənin "Qəlpələr və kül" ("شظايا ورماد") adlı divanının müqəddiməsində irəli sürülmüş, sonradan nəşr etdirdiyi "Müasir şeirin problemləri" ("قضايا الشعر المعاصر") adlı tənqidi əsərində isə nəzəri cəhətdən inkişaf etdirilmişdi.⁵⁸

50-ci illərdə Nizar Qəbbani, Adonis, Orxan əl-Müyəssər kimi suriyalı modernist şairlər sərbəst şeir hərəkatına qoşulmuş və digər qələm yoldaşları kimi ərəb şeirinin klassik ənənəvi mövzularını, o cümlədən ritmini, üslub və formasını gah mifologiyaya, gah rəmlərə, gah da özünütəhlilə baş vuraraq öz təcrübə və istedadları müstəvisində dəyişdirmişdilər. Onlar yaşadığı təəssürləri, həyatın paradokslarını və mübarizə yönlərini ifadə etməkdə çox vaxt mükəllimə və təhkiyə üslubuna əsaslanır və bu zaman dialoqun müxtəlif formalarından və epik ünsürlərdən istifadə edirdilər.⁵⁹

Sərbəst şeir hərəkatının öndərlərinin qafiyəyə münasibəti də fərqli olmuşdur. Onların bəziləri qafiyədən tamamilə xilas olmağı təklif etsə də, digərləri bunun poeziyaya xələl gətirəcəyini və qafiyəsiz şeirin "mənsur qəsidəyə" çevriləcəyini demiş və klassik şeirdəki kimi olmasa da, qafiyəni sərbəst şeirin əsas tərkib hissələrindən biri kimi qəbul etmişdilər.

Tənqidçi-şair Adonis belə bir fikir irəli sürürdü ki, ərəb şeirində yenilik problemi yeni bir şey deyil, əksinə, qədimdir və tarixi VIII əsrə gedib çıxır. Yeni şeir istiqamətinin ilk addımları Bəşşar ibn Burd, Əbu Nuvas, Müslim ibn əl-Vəlid, Əbu Təmmam, İbn əl-Mütəz, əş-Şərif ər-Radi və başqalarının poeziyasında başlamışdır. Məhz bu istiqamətin sahibləri əl-Mərzuqinin "Həməsə divanı"nın şərhinə yazdığı müqəddimədə təyin etdiyi ərəb şeiri sütunlarına (عمود الشعر العربي) qarşı çıxmışlar.⁶⁰ Ərəb ədəbiyyatının mühüm bir qolu olan Suriya poeziyasının XX əsrin ortalarından şeir hərəkatının bədii-estetik keyfiyyət, mövzu zənginliyi və forma dəyişkənliyi baxımından yenilənməsi, dolğunlaşması və təkcə ərəb aləmində yox, dünya miqyasında tanınmış müqtədir şairlər yetişdirməsi bütün ədəbiyyatşünaslar və tənqidçilər tərəfindən müsbət qiymətləndirilmiş və bu haqda onlarla tədqiqat əsəri yazılmışdır.

⁵⁸. نازك الملائكة، قضايا الشعر المعاصر، منشورات مكتبة النهضة، 1967.

⁵⁹. محمد مصطفى هذارة، دراسات في الأدب العربي الحديث، دار العلوم العربية، بيروت 1990، ص 51.

⁶⁰. أدونيس، زمن الشعر، بيروت 1978، ص 187-188.

1946-cı ildə müstəqillik qazanan Suriyanın Şəfiq Cəbri, Xeyrəddin əz-Zirikli, Bədrəddin əl-Həmid, Ənvər əl-Əttar, Süleyman əl-İsa, Ömər Əbu Rişə başda olmaqla demək olar ki, bütün şairləri bu əhəmiyyətli hadisəyə həsr etdikləri şeirlərini bütün siyasi və ictimai toplantılarda, milli festival və nümayişlərdə kürsülərdən xalqa çatdırdılar.

Müstəqillikdən sonrakı iyirmi il ərzində Suriya poeziyasının ümumi mənzərəsi neoklassizm, romantizm, marksizm, milliyyətçilik və modernizm kimi ədəbi, siyasi və fəlsəfi cərəyan və məktəblərin fəaliyyətində və onları təmsil edən şairlərin yaradıcılığında öz əksini tapmışdır.

III fəsil **"Nizar Qəbbani Suriya poeziyasının başlıca nümayəndəsi kimi"** adlanır. **"Nizar Qəbbaninin həyatı, əsərləri və ədəbi görüşləri"** adlı birinci bölmədə şairin həyatı, əsərləri və sənətkarlıq xüsusiyyətləri, onun poeziyaya gəlişi, ilk divanı və s. haqqında məlumat verilir.

Nizar Qəbbani 1944-cü ildə çap etdirdiyi "Qarayanız qızın mənə dedikləri" ("قلت لي السمراء") adlı ilk şeirlər divanı ilə ərəb poeziyasında öz sözünü demiş və bir şair kimi imzasını ədəbiyyata qoya bilmişdir. Ömrünün iyirmi ildən çoxunu diplomatik vəzifədə keçirən şairin həyatında bir çox mühüm hadisələr baş vermişdir ki, bunlardan da ən mühümü Tofiq adlı oğlunu gənc yaşda itirməsi və ikinci həyat yoldaşı olan Bilqeysin İraqın Beyrutdakı səfirliyində baş verən partlayışda həlak olmasıdır. Şair oğlunun ölümünə "Əfsanəvi əmir Tofiq Qəbbaniyə" şeirini, həyat yoldaşının ölümünə isə "Biqeys" poemasını həsr etmişdir.

Şairin Misir, Türkiyə, Çin, İngiltərə kimi ölkələrdən sonra diplomat kimi son iş yeri dilinə, şəhərlərinə və milli adət-ənənələrinə vurğun olduğu İspaniya olmuşdur. Həyat və yaradıcılığında ikinci böyük təcrübə olan İspaniya dövrü (1962-1966) məhsuldarlığı, rəngarəngliyi və həm ideya, məzmun dərinliyi, həm də şəkil və üslub gözəlliyi cəhətdən əvvəlkilərdən seçilir. Bu mərhələdə o, bir sənətkar şair kimi püxtələşmiş, poetik təfəkkürü dərinləşmiş və poeziyasına lirik-psixoloji çalarlar qatmışdır. Toxunduğu mövzularda tarixiliyə, ərəb xalqının zəngin, unudulmuş mədəni irsinə daha çox müraciət etməsi, xüsusilə Əndəlüslə bağlı fraqmentləri poeziyasına gətirməsi və bununla xalqın keçmişi ilə bu günü arasında körpü qurmağa nail olması bizə bunu deməyə əsas verir.

Siyasi fəaliyyətindən sonra Beyrut şəhərində öz adını daşıyan "Nizar Qəbbani nəşrləri" ("منشورات نزار قباني") adlı nəşriyyat evi təsis edən sənətkar əsərlərinin nəşrini öz üzərinə götürmüş və 1982-ci ilədək bu şəhərdə yaşamışdır. Bilqeysin ölümündən sonra Londona köçən şair ömrünün sonunadək bu şəhərdə yaşamış və 1998-ci ildə vəfat etmişdir. Uzun müddət

diplomatik və zifələrdə çalışmasına baxmayaraq, ədəbi fəaliyyətini davam etdirən Nizar Qəbbanini "Zorən diplomat" əsərinin müəllifi, tanınmış türk yazıçısı Yaqub Qədri Qaraosmanoğlu ilə müqayisə etmək olar.

"Nizar Qəbbaninin müasir poeziyaya tənqidi baxışı" adlı ikinci bölmədə isə şairin müasir poeziyanın problemlərinə çağdaş söz sənətkarının şəxsiyyəti barədə tənqidi baxışları yer tutur. Onun bu tənqidi görüşləri əsasən "Şeir yazmaq inqilabi bir işdir" ("الكتابة عمل انقلابي"), "Şeir yaşıl bir çıraqdır" ("الشعر قنديل أخضر"), "Şeirlə olan hekayəm" ("قصتي مع الشعر") kimi nəsr əsərlərində öz əksini tapmışdır. Ərəblərin poetik təfəkkürünü onların "şeyrə məhkum olması" və "avropalılarda bütün yollar Romaya apararkən, ərəblərdə bütün yolların şeyrə aparması"⁶¹ şəklində xarakterizə edən şair yuxarıdakı əsərlərdə müasir şeyrin və şairlərin durumuna, söz sənətkarının cəmiyyətdə tutmalı olduğu mövqeyə və poeziyaya dair sənətkarlıq problemlərə toxunmuş və müasir ədəbi məktəblərə bir şair-tənqidçi kimi öz müstəqil münasibətini bildirmişdir.

IV fəsil dissertasiyanın ən geniş fəslidir. **"Nizar Qəbbani poeziyasının əsas istiqamətləri və ideya məzmun xüsusiyyətləri"** adlanan bu fəsil dörd bölmədən ibarətdir. **"Nizar Qəbbani lirikasında sevgi və qadın mövzusunun əsas özəllikləri"** adlı birinci bölmədə N.Qəbbaninin poeziyasında sevgi və qadın mövzusunun tutduğu yer, ərəb şairləri içərisində bu mövzuya bütün yönləri ilə yanaşması və nə üçün "qadın şairi" adlandırılması təhlil edilir.

Tədqiqatçılardan Məcdi Kamil belə bir fikir irəli sürür ki, ərəb poeziyasında Nizar Qəbbani kimi qadın cinsinə bütün yönəldən, müxtəlif aspektlərdən və ən dəqiq təfəssilatı ilə yanaşan başqa bir şair yoxdur.⁶² Hətta bəziləri buna görə onu "XX əsrin Ömər ibn Əbi Rəbiəsi" adlandırmışlar. Bildiyimiz kimi, Ömər ibn Əbi Rəbiə ərəb ədəbiyyatı tarixində Əməvi dövrünün "qadın şairi" kimi tanınmışdır.

Onun poeziyasını müəllif etdikdə qadının "ana" (anası Faizə xanım), "şəhər" (Dəməşq və Beyrut) və "həyat yoldaşı" (həyat yoldaşı Bilqeyis ər-Ravi) obrazlarında təqdim edildiyini görürük. *"Mən ərəb reallığının qadına olan münasibətini ağ və rəqə köçürmüşəm, özümdən heç nə icad etməmişəm"*⁶³ – deyən şairin yaradıcılığında qadın obrazına yüklənən bu mənalar onun ərəb dünyasındakı ictimai-siyasi proseslərə olan münasibətini başa düşmək baxımından da olduqca önəmlidir. Çünki bu motivli şeirlərində şairin təkcə yaxınları və doğmaları haqqında şəxsi təəssüratları

⁶¹ نزار قباني، "ما هو الشعر؟"، بيروت 1981، ص 4-5.

⁶² مجدي كامل، نزار شاعر المرأة وأحلى ما كتب فيها، دار الكتاب العربي، القاهرة - دمشق 2008، ص 7.

⁶³ نزار قباني، الأعمال النثرية الكاملة، ج 7، منشورات نزار قباني، بيروت، ص 398.

və intim duyğuları yox, bundan daha önəmli və vacib məsələlər – ərəbləri sarsıtmış lokal və regional müharibələr, vətənlərində üzləşdikləri ictimai ədalətsizliklər, ərəb insanının yaşadığı sarsıntılar və s. bu kimi aktual mövzular öz əksini tapmışdır. Məsələn o, "Bilqeys" poemasında qətlə yetirilmiş həyat yoldaşının gözəlliyini ən incə detallarla, vəfalı ərini yaddaşına hopmuş səmimi xatirələrlə vəsf etdikdən sonra, sevgilisinin "qəbrini qazmış" əli qanlı caniləri hədəfə almış və şəxsi problemini ictimai-siyasi müstəviyə çəkərək şəxələndirmişir.

بلقيس..
 إن قضاءنا العربي أن يغتالنا عرب..
 ويأكل لحمنا عرب..
 ويفتح قبرنا عرب..
 فكيف نفر من هذا القضاء ؟
 فالخنجر العربي.. ليس يقيم فرقاً
 بين أعناق الرجال
 بين أعناق النساء..

*Bilqeys! Ərəblərin suiqəsdinə uğramamız,
 Ərəblərin ətimizi yeməyi, ərəblərin qəbrimizi açmağı,
 Bizim ərəb taleyimizdir. Bu taledən necə qaçaq?
 Axı ərəb qılıncı kişilərin boynu ilə
 Qadınların boynu arasında fərq qoymur?*⁶⁴

İkinci bölmə "**Ərəb Şərqinin siyasi həyatı Nizar Qəbbani yaradıcılığında**" adlanır. Burada ərəb dünyasında baş vermiş ən mühüm siyasi proseslər, 1948-ci il Fələstin faciəsi, Ərəb-İsrail müharibələri, xüsusən ərəb dünyasını sarsıtmış 1967-ci il iyun məğlubiyyəti, Livan vətəndaş müharibəsi və bu vətəndaş müharibəsi zamanı şairin Beyrutda yaşaması və müharibə dəhşətlərinin canlı şahidi olması və bunu poeziyasında necə əks etdirməsi təsvir olunur. Burada həmçinin son yarım əsrdə ərəb dünyasını idarə etmiş diktatura rejimlərinin, hakim təbəqələrin tənqidi konkret şeir nümunələri əsasında geniş şəkildə təhlil edilir və yeri gəldikcə Nizar Qəbbaninin şeirləri ilə Azərbaycan poeziyasında onlara üslub və məzmun cəhətdən bənzəyən şeir nümunələri arasında müqayisələr aparılır.

Onun yaradıcılığında siyasi tənqid bir neçə istiqamətdə şəxələnilir. "Represiya diyarından gizli raport" ("تقرير سري جداً.. من بلاد قمعستان"), "Rəsm dərsi" ("درس في الرسم"), "Aspirin həbi" ("قرص الأسبرين") və s. bu kimi onlarla şeir və poemalarında vətənin taleyinə, xalqa daxilədən və xaricədən vurulan maddi-mənəvi zərbələrə ən incə detallarınadək və əhatəli şəkildə toxunulur,

نزار قباني، الأعمال الشعرية الكاملة، ج 4، ط 2، منشورات نزار قباني، بيروت 1998، ص 50-53.⁶⁴

neft maqnatlarının, ərəb hakim elitasının və diktaturanın tənqidi, eyni zamanda despot hakimləri alqışlayan, onların zülmünə göz yuman mətbuatın ifşası ustalıqla oxucuların nəzərinə çatdırılır.

Şairin bu tənqidlərində əsas diqqəti çəkən məqam onun dahi Azərbaycan şairi M.Ə.Sabirə olan yaxınlığıdır. Onun şeirlərini diqqətlə nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, suriyalı şair satirik üslubuna, yəni tipin öz dili ilə ifşasından məharətlə istifadə etməsinə görə Sabirə, siyasi pafosuna, qələminin kəskinliyinə və ifadələrinin ağırlığına görə Xəlil Rzaya bənzəyir. Ərəb hakiminə müraciətlə yazılmış aşağıdakı şeirdə şair, onu xalqın dilini kəsməkdə, ölkənin düşmənlərinin deyil, vətənin övladlarının həyatını zindana çevirməkdə suçlayır və ünvanına ağır ifadələr işlədir. O, bu üslubu ilə mənfi obraza sonsuz nifrətini göstərmək üçün onu ağır ifadələrlə alçaltmaqdan belə çəkinməyən Xəlil Rzaya bənzəyir:

يا سيدي... يا سيدي السلطان
لقد خسرت الحرب مرتين
لأن نصف شعبنا ليس له لسان
ما قيمة الشعب الذي ليس له لسان؟
لأن نصف شعبنا محاصر كالنمل والجرذان
في داخل الجدران..
لو أحد يمنحني الأمان
من عسكر السلطان
قلت له : يا حضرة السلطان
لقد خسرت الحرب مرتين
لأنك انفصلت عن قضية الإنسان

Cənab sultan!

Müharibəni iki dəfə uduzdun.

Çünkü dilsizdir xalqımızın yarısı.

"Varmıdır bir qiyməti dilsiz bir xalqın?"

Həm də ona görə ki, xalqımızın yarısı qarışqa və siçovullar kimi

Divarların içində mühasirədədir.

Əgər bir kimsə sultanın əsgərindən məni qorusa,

Ona deyərdim: Ey həzrəti-sultan!

Artıq müharibəni iki dəfə uduzmusan,

*Çünkü sən, insanlıqdan çıxmısan.*⁶⁵

Başqa bir şeirində isə "müharibəni iki dəfə uduzmuş" və "insanlıqdan çıxmış" bu hakimi öz dili ilə ifşa edir:

أيها الناس

نضال نصر الله، نزار قباني وقصائد كانت ممنوعة، دار الأوائل، دمشق 2009، 68-67.⁶⁵

لَقَدْ أَصْبَحْتُ سُلْطَانًا عَلَيْكُمْ
 فَاكْسِرُوا أَصْنَامَكُمْ
 بَعْدَ ضَلَالٍ وَاعْبُدُونِي
 إِنِّي لَا أَتَجَلَّى دَائِمًا
 فَاجْلِسُوا فَوْقَ رَصِيفِ الصَّبْرِ
 حَتَّى تَبْصُرُونِي
 اِحْمَدُوا اللَّهَ عَلَى نِعْمَتِهِ
 لَقَدْ أُرْسَلَنِي كَيْ أَكْتُبَ التَّارِيخَ
 وَالتَّارِيخَ لَا يَكْتُبُ دُونِي.

Ey insanlar! Artıq sizin hökmdarınızam.

Bütlərinizi qırın və azğınlıqdan sonra mənə ibadət edin.

Mən hər zaman görünmürəm.

Ona görə də, mənə görmək üçün səbr səkisində oturun.

Nemətinə görə Allaha həmd edin ki,

Məni tarix yazmaq üçün göndərib.

Çünki tarix, mənsiz yazılmır.⁶⁶

Mənfi tipin, yəni dövlət başçısının dili ilə deyilmiş "Ərəb cəlladının bioqrafiyası" ("السيرة الذاتية لسياف عربي") adlı olan bu şeirlə Sabirin xalqın sadə və köməksiz övladları üzərində öz güc və iqtidarını göstərənləri ifşa etdiyi "Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?", "Qocalıqdan şikayət", "Bakı fəhlələrinə", "Ax!.." şeirlərinin məzmunu arasında məzmun və ideya bənzərliyi vardır.

N.Qəbbaninin poeziyasında bu iki azərbaycanlı şairin şeirləri ilə səsleşən məqamlar – üslub və məzmun yaxınlığı müxtəlif şeir nümunələri əsasında göstərilmişdir.

Üçüncü bölmə **"Nizar Qəbbani yaradıcılığında Fələstin mövzusunun əksi"** adlanır. Burada N.Qəbbaninin poeziyasında ərəb dünyasının ən aktual problemi olması baxımından Fələstin kimi əhəmiyyətli mövzunun necə işıqlandırılması, onun həlli yollarına sənətkar münasibəti və fələstinli şairlərin digər ərəb şairlərindən üstünlüyü və onlara nümunə olması tədqiq olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, istənilən mövzuya özünəməxsus yanaşma tərzini olan N.Qəbbaninin vətənpərvərlik, milli azadlıq mücadiləsi və ərəb dünyasının aktual problemləri ilə bağlı digər mövzulara xüsusi diqqət və həssasiyyət göstərməsi istər-istəməz onu Fələstin probleminə tərəf çəkmişdir. Xüsusilə 1967-ci il iyun məğlubiyyətindən sonra şair kimliyini və xalqın qarşısında məsuliyyətini daha dərindən dərk edən bir sənətkar kimi N.Qəbbani bu mövzuya "İsrail divarlarında kamikadze yazıları" ("منشورات فدائية على جدران إسرائيل"),

⁶⁶ محمد ثابت، نزار قباني والحكام العرب، 2004، 23.

"İşğaledilmiş torpaqların şairləri" ("شعراء الأرض المحتلة"), "Fəth" ("فتح"), "Daş atanuşaqlar" ("أطفال الحجارة"), "Daş kimyasında şərəf doktorluğu" ("دكتوراه شرف في كيمياء الحجر"), "Yeganə yol" ("طريق واحد"), "Qəzəblilər" ("الغاضبون"), "Qüds" ("القدس") və s. bu kimi ideyasında xalqın mübarizə əzmi, köçkünlərin faciəli və məşəqqətli həyatı duran əsərlər həsr etmişdir.

"Əndəlüs motivlərinin Nizar Qəbbani poeziyasında inikası" adlanan dördüncü bölmədə isə şairin yaradıcılığında müsəlman ərəblərin şanlı Əndəlüs dövrünü əks etdirən motivlər və onun fonunda ərəblərin keçmişi ilə bugününün müqayisəsi yer alır. Şairin İspaniyada işlədiyi illərdə qələmə aldığı "Əndəlüs xatirələri" ("مذكرات أندلسية"), "Qranada" ("غرناطة"), "Anama beş məktub" ("خمس رسائل إلى أمي") kimi şeirlərində bir vaxtlar Əndəlüsdə tarix yazmış, böyük və qiymətli mədəni izlər qoymuş əcdadlar və onların zəngin mirası müasir ərəb dünyasının acınacaqlı mənzərəsi ilə qarşılaşdırılır, bədii köçürmələr və paralellər aparılır. Bu şeirlərində sənətkar həm özünü Qərbə çevirmiş ərəb dünyasının yaddaşını təzələmək istəyir, həm də cəmiyyəti keçmişlə təkcə fəxr etməyə yox, eyni zamanda baş vermiş hadisələrdən ibrət götürməyə və yeni nəsli mədəni irsə sahib çıxmağa və bu ruhda tərbiyə olunmağa çağırır. Bu fəsildə həmçinin ərəb ədəbiyyatında Əndəlüs mövzusunda yazmış bəzi şairlərin şeirlərindən nümunələr gətirilmiş, Nizar Qəbbaninin eyni mövzuda olan şeirləri ilə onlar arasında müqayisələr aparılmış və ümumi nəticələr çıxarılmışdır.

Dissertasiyanın "**Nəticə**" hissəsində tədqiqat boyu əldə edilən elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilərək öz əksini tapmışdır.

XIX əsrdə ərəb ədəbiyyatının formalaşması və sonrakı inkişafında mühüm rol oynamış "Nahda" ("Dirçəliş") hərəkatı poeziyanın inkişafına cüzi təsir göstərmiş və bu özünü yalnız klassik poetik ənənələrinin dirçəldilməsində bürüzə vermişdir. Ərəb poeziyası uzun müddət ətalətli durğunluqdan sonra XX əsrin 20-ci illərindən etibarən başqa ərəb ölkələrində olduğu kimi Suriyada da təcridən inkişaf yoluna qədəm qoymuş və bu özünü əsas etibarilə şairlərin imperializm, fransız mandat rejimi və cəmiyyətdəki haqsızlıqlarla mübarizə, milli azadlıq hərəkatı, sosial-mədəni tərəqqiyə çağırış kimi ictimai-siyasi məzmunlu şeirlərində göstərmişdir. Suriyanın 1946-cı ildə suverenlik qazanmasından sonra bu müstəqillikdən ruhlanan Bədəvi əl-Cəbəl, Xeyrəddin əz-Zirikli, Xəlil Mərdəm, Şəfiq Cəbri, Ömər Əbu Rişə, Vəfi əl-Qurunfuli, Əbdülbasit əs-Sufi, Nədim Məhəmməd, Ənvər əl-Əttar, Əli ən-Nasir, Şövqi Bağdadi, Süleyman əl-İsa kimi şairlər mənsub olduqları ədəbi cərəyanlardan asılı olmayaraq milli-vətənpərvərlik, sosial-mədəni problemlərin həlli, diktatorlara tənqidi münasibət, köçkün fələstinlilərə dəstək kimi mövzularda həmrəylik

nümayiş etdirmişlər. İkinci Dünya müharibəsindən sonra İraqda ərəb şeirinə formasında inqilab hesab edilən "sərbəst şeir" hərəkatının başlaması Suriyanın gənc şairləri arasında hərarətlə qarşılanmış və Nizar Qəbbani, Adonis, Orxan əl-Müəssər kimi modernist şairlər bu hərəkatın uğurlarından bəhrələnmişlər. Klassik ərüz qəliblərinin müasir şairin düşüncələrini ifadə etməkdə yetərli olmaması, Qərb modernist poeziyasının təbliği və müxtəlif təfəvvülatlar üzərində qurulan "sərbəst şeir" in yeni ritmə və ahəngə sahib olması gənc şairləri bu hərəkata yaxınlaşdırmışdır.

Müasir Suriya poeziyasının öncüllərindən olan Nizar Qəbbani 1944-1998-ci illəri əhatə edən yaradıcılıq dövründə 45-dən artıq şeir məcmuəsi, avtobiografik səciyyəli nəsr əsəri və ədəbi-tənqidi esselərini nəşr etdirmişdir. Onun poeziyaya gətirdiyi əsas yeniliklər şeir dilini qəliz ifadələrdən təmizləməklə xalq dilinə yaxınlaşdırması, dialektdən deyil, gündəlik həyatda işlədilən söz və ifadələrdən istifadə etməsi, müasir həyatın tələblərinə uyğun sadə və yığcam bir üsluba riayət etməsi və poeziyasına gətirdiyi mövzuların real həyatı zəminə əsaslanmasından ibarətdir. N. Qəbbaninin yaradıcılığı əsasən iki mövzu ətrafında olmuşdur: qadın, məhəbbət və ictimai-siyasi lirika. Onun qadına həsr etdiyi şeirlər də öz növbəsində məhəbbət və ictimai motivli olmaq üzrə iki yerə bölünür. Ərəb ədəbiyyatı tarixində ilk dəfə olaraq qadını açıq-saçıq şəkildə və intim duyğuların əhatəsində təsvir etmiş şair müasir qadının sıxıntı və mənəvi iztirablarını təsvir etmişdir. Onun ictimai-siyasi poeziyasını kəskin dilinə, ittiham pafosuna, tənqid hədəflərinə yönəltdiyi ağır ifadələrinə görə Azərbaycan ədəbiyyatında Xəlil Rzanın poeziyası ilə, öldürücü sarkazm üslubu və satirik ruhuna görə isə M. Ə. Sabirin şeirləri ilə müqayisə etmək mümkündür. Nizar Qəbbaninin siyasi tənqid lirikasını diqqətlə süzəgəcdən keçirdikdə aydın olmuşdur ki, ərəb dünyasının ictimai-siyasi və mədəni şəraiti ilə bağlı nöqsanlar, xalqın geriliyi, ərəb hakim elitasının diktatura üzərində formalaşmış siyasəti, Ərəb-İsrail müharibələrinin acı nəticələri, ərəb dövlətlərinin neft siyasəti, xarici düşmən timsalında İsrail və ABŞ-ın ifşası və s. onun əsas tənqid hədəfləridir.

Beləliklə gəlinən qənaətlərə əsasən deyə bilərik ki, bu dissertasiya işi XX əsr ümumərəb poeziyasının inkişafında özünün xüsusi dəsti-xətti olan bir suriyalı ədəbi simanın Azərbaycan şərqşünaslığına tanıtılması baxımından olduqca dəyərli bir tədqiqat işidir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu öz əksini aşağıdakı məqalə və tezislərdə tapmışdır:

1. "Nizar Qəbbaninin yaradıcılığında "Ərəb baharının" gələcək görüntüləri", "Dil və Ədəbiyyat" (Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), BDU, Bakı, 2012-ci il, N: 2(82). s.169-171.
2. "Nizar Qəbbaninin yaradıcılığında Əndəlüs həsrəti", AMEA ak.Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Elmi araşdırmalar"ı (elmi-nəzəri məqalələr toplusu), IX buraxılış, Bakı-2012. s.187-191.
3. "Nizar Qəbbanidə şeir və şairlik məfhumu", AMEA ak. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Şərq filologiyası məsələləri" elmi məcmuəsi (yeddiinci buraxılış), Bakı 2013. s. 49-58.
4. "II Dünya müharibəsindən sonra Suriya poeziyasının inkişaf istiqamətləri", Journal of Qafqaz University, 2013. Volume 1, Number 2. s.171-175.
5. "Nizar Qəbbaninin siyasi lirikasında ərəb liderlərinin tənqidi", Azərbaycan universitetinin "İpək yolu" jurnalı, Bakı, 2013, N: 3. s. 90-95.
6. "Nizar Qəbbani poeziyasında "Ana-qadın" və "Həyat yoldaşı-qadın" obrazları", AMEA ak.Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Şərq filologiyası məsələləri" elmi məcmuəsi (səkkizinci buraxılış), Bakı, 2014, s.104-119.
7. "Müasir Suriya poeziyasında sərbəst şeir və modernizm", A.İmanquliyevanın anadan olmasının 75 illiyinə həsr olunmuş "Şərq xalqları ədəbiyyatı: ənənə və müasirlik" mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, 10-11 oktyabr, Bakı, Elm, 2014. s. 88-91.
8. "Nizar Qəbbaninin ictimai-siyasi poeziyasının əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri", AMEA ak.Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Elmi araşdırmalar"ı (elmi-nəzəri məqalələr toplusu), X buraxılış, Bakı, 2014.
9. "Урок рисования» арабского мира", "Вестник", Башкирский государственный университет, 2011, N_3. стр. 73-78.
10. "Влияние войны 1967 года на творчество Низара Габбани", Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби Вестник КазНУ, Серия Востоковедения, Алматы, 2012, N_2(59).стр. 154-157.
11. "XIX əsrin ikinci yarısında Suriyada maarifçiliyin və ədəbiyyatın inkişafı", H.Əliyevin anadan olmasının 90 illiyinə həsr edilmiş Gənc tədqiqatçıların I Beynəlxalq Elmi Konfransı, 25-26 aprel 2013-cü il, Bakı, Azərbaycan, s. 442.
12. "Ömər Əbu Rişənin poeziyasının əsas istiqamətləri", AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu, akad.Vasim Məmmədəliyevin anadan olmasının 70 illiyinə həsr Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, Bakı, 27-28 iyun 2013-cü il, s.297-299

13."XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Suriyada ədəbiyyatın inkişafında "Nahda" hərəkatının rolu", "Azərbaycanın yaradıcı ziyahıları" ictimai birliyi "Elmin müasir nailiyyətləri" mövzusunda VI Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, 27-28 fevral, Bakı, 2014,s. 31-32.

14."Müasir Suriya şeiri və Nizar Qəbbani", AMEA aspirantlarının Elmi Konfransının materialları, iyun 2009-cu il, Bakı, "ELM", 2009, s. 557-560.

15."Nizar Qəbbaninin yaradıcılığında Fələstin problemi", AMEA aspirantlarının Elmi Konfransının materialları, may 2010-cu il, Bakı, "ELM", 2010, s. 461-464.

16."İkinci Dünya müharibəsindən sonra Suriyanın siyasi və ədəbi mənzərəsi", AMEA aspirantlarının Elmi Konfransının materialları, may 2011-ci il, Bakı, "ELM", 2011, s. 274-277.

17."Nizar Qəbbaninin ictimai-siyasi poeziyasının əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri", AMEA ak. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun "Elmi araşdırmalar"ı (elmi-nəzəri məqalələr toplusu), X buraxılış, Bakı,2014, s.92-100.

К.М.Шарифов

Современная сирийская поэзия и Низар Каббани

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена формированию и истории развития современной поэзии Сирии и исследованию жизни и творчества одного из ярких её представителей – Низара Каббани. Диссертация состоит из введения, четырёх глав, заключения и списка использованной литературы. Во введении раскрываются актуальность, степень разработанности, методология и новизна темы, обосновываются выбор объекта исследования, научно-практическая значимость, его цели и задачи. В I главе – **«Общественно-политическая и литературно-культурная атмосфера в Сирии в XIX-XX веках»** рассматривается место Сирии в общей картине арабского мира, общественно-политическое и культурно-литературное развитие Сирии в XIX-XX веках; освещаются значимые общественно-политические и культурные процессы, происходившие в Сирии в указанный период, анализируется роль этих процессов в развитии литературы. Основное внимание направлено на выявление роли просветительского движения «Нахда» (Возрождение) в литературной жизни Сирии. Во II главе – **«Зарождение, развитие современной сирийской поэзии и её видные представители»** исследуется основное идейное содержание творчества сирийских поэтов в период между двумя мировыми войнами. В частности, проясняется аспект обновления тематического диапазона, привнесённого в поэзию на данном этапе; исследуется развитие поэзии периода независимости, с точки зрения формы и содержания; влияние поэтов Запада на арабскую поэзию, появление движения «свободного стиха». В III главе – **«Низар Каббани – как главный представитель сирийской поэзии»** рассматривается жизненный путь Низара Каббани, анализируется критический взгляд поэта-модерниста на проблемы современной поэзии и общественные позиции мастеров слова. В IV главе – **«Основные направления и особенности идейного содержания поэзии Низара Каббани»** рассматриваются темы любви и женщины, арабских диктаторских режимов, пораженческих соглашений, нефтяной политики, обозначается авторская позиция по палестинскому противостоянию, воспеваются слава и величие арабо-мусульманской культуры андалусского

периода. В заключении, на основе результатов полученных исследований, обобщены и представлены выводы диссертации.

K.M.Sharifov

MODERN SYRIAN POETRY AND NIZAR QABBANI SUMMARY

The thesis is devoted to the formation and history of modern Syrian poetry and studies the life and creativity work of one of its well-known representatives - Nizar Qabbani. The study consists of an introduction, four chapters, conclusion and bibliography. The introduction reveals the urgency, the degree of elaboration, methodology and novelty of the topic, substantiates the choice of the object of research, its scientific and practical significance, its goals and objectives. The first chapter of the thesis is called "Socio-political, literary and cultural atmosphere in Syria in the XIX-XX centuries". First of all, the place of Syria is considered in the overall picture of the Arab world, and then, socio-political, cultural and literary development of Syria in the XIX-XX centuries. It also highlights the most significant social, political and cultural processes taking place in Syria during the period, and analyzes the role of these processes in the progress of literature. The main focus is on identifying the role of the educational movement "Nahda" (Renaissance) in the literary and social life of Syria. The second chapter is called "The origin, the development of modern Syrian poetry and its prominent representatives". This chapter examines the main ideological content of the art of Syrian poets in the period between the two world wars, in particular, it clarifies the aspect of refreshment of thematic range which was introduced into the poetry at this stage. Next, we study the development of poetry after independence, in terms of form and content, the influence of the poets of the West on Arabic poetry, the emergence of the movement "free verse". The third chapter is called "Nizar Qabbani - as the chief representative of the Syrian poetry". It describes Nizar Qabbani's life and analyzes the critical view of the poet on the problems of modern poetry and the social position of masters of the word. The fourth chapter is called "The main directions and features of the ideological content of the poetry of Nizar Qabbani". This chapter explores the themes of love and women, Arab dictatorships, defeatist agreements, oil policy and shows the author's attitude to the Palestinian conflict, as well as the splendor of the Arab-Muslim culture of the Andalusian period is glorifies. In conclusion, the results obtained by research are summarized and presented.

AMEA-nın mətbəəsində çap olunub
Tiraj-100

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ**

**КАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИМЕНИ З.М.БУНИЯТОВА**

На правах рукописи

КАМИЛ МОХУББАТ ОГЛЫ ШАРИФОВ

**СОВРЕМЕННАЯ СИРИЙСКАЯ ПОЭЗИЯ И НИЗАР
КАББАНИ**

5718.01 – Мировая литература (арабская литература)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

БАКУ – 2016